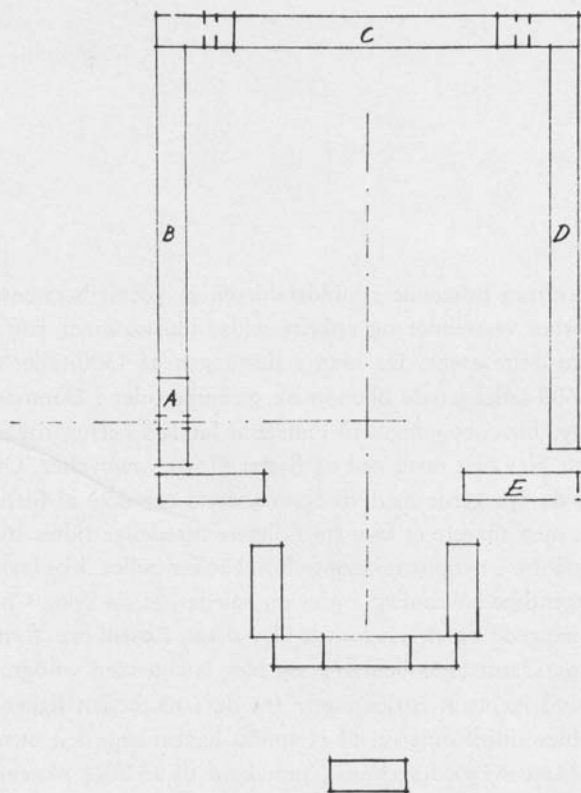

ET HAVEANLÆG FRA DET 18. ÅRHUNDREDE

Af JØRGEN AHLEFELDT-LAURVIG

Vor viden om havernes udseende i middelalderen er yderst begrænset, kun fra folkevisernes verselinier og enkelte ældre illustrationer kan vi fornemme lidt om dette emne. Da man i slutningen af 1500-tallet og begyndelsen af 1600-tallet havde økonomisk gunstige tider i Danmark, blev der bygget nye hovedbygninger til mange af landets herregårde, og mange ældre gårde blev helt revet ned og flyttet til nye omgivelser. Ofte omkransede man de nye gårde med voldgrave, dette var ikke af fortifikatoriske grunde, men snarere et levn fra tidligere ufredelige tiders byggeskik. Der blev på disse nyopførte anlægs borgbanker heller ikke levnet megen plads til egentlige haveanlæg, og vi ser således, at da kong Christian den Fjerde byggede sig et lystslot, så blev dette, Rosenborg, flyttet udenfor det voldomkransede København, og blev anlagt med voldgrave omkring, med vand igennem rørledninger fra de i nærheden liggende søer. Lystslottet blev tillige omgivet af et smukt haveanlæg, den nuværende »Kongens Have«. Den havekunst, som kom til at blive banebrydende på vore himmelstrøg, hører baroktiden til, her begyndte man at anlægge store alleer og klippede hække, og indpassede de stort tænkte anlæg med deres lange linier i den allerede eksisterende natur.

Den daværende herregård Eriksholm, var blevet opført i begyndelsen af 1600 tallet af Erik Madsen Vasspyd, som havde ladet sin gård Vin-

1650

Fig. 1: Grundplan af Eriksholm, opført 1605-07 af Erik Madsen Vasspyd.
(Tegnet af arkitekt (M.A.A.) Knud E. Johansen.)

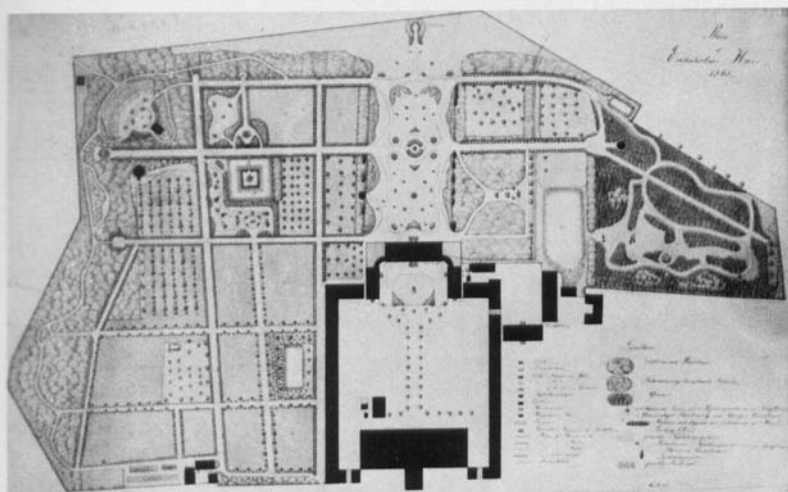

Fig. 2: Plan over Eriksholms have fra 1860.

derup nedrive, og flytte til det område hvor Eriksholm hovedbygning ligger i dag. Hele anlæget bestod af en ladegård, med de dertil hørende staldbygninger til køer, heste og ungkreaturer, med lade o. s. v. samt en mærkelig hovedbygning, som dels var passet ind i ladegårdsanlægget, og dels bestod af en toetages fritstående bygning syd for den anden (fig. 1). Adgangen til ladegården havde andre tilkørselsforhold end senere, idet overkørslen over engen lå på et andet sted end den nuværende vej. Man kom således ind til ladegården fra vest, igennem en portbygning som var en del af ladegårdens vest-længe. Selve hovedbygningen bestod, som det vil ses fig. 1, af to dele. Den ene, som var u-formet, var passet ind i ladegårdsanlægget, med lave sidefløje og en toetages midtbygning, den anden som nævnt et stykke væk derfra. Disse bygninger var alle forsynede med hvælvede kælderrum, og opført i bindingsværk ligesom resten af gårdens bygninger. Fænomenet med de to parallelt liggende store huse ses endnu på herregården Jomfruens Egede på Stevns, men anlægstypen var ikke usædvanlig på denne egn, idet herregården Thorup, som senere kom til at høre sammen med Eriksholm, bestod af to parallelt liggende stenhuse, som var placeret solret, og i Hornherred bestod den tidligere Ryegårds hovedbygning, som blev revet ned i forrige århundredes sidste halvdel, af to parallelt liggende bindingsværks bygninger.

Fig. 3: Maleri af Eriksholm fra slutningen af det 18. årh.

I året 1689 mageskiftede søhelten Niels Juel sin ejendom Sæbygård ved Sæby i Vendsyssel, med den sidste mand af slægten Pax, som igennem en årrække havde ejet Eriksholm og Thorup. Kun få år efter denne handel lykkedes det Niels Juel at opnå tilladelse til at nedbryde Thorup, og lægge denne gårds jorde og tilliggende ind under Eriksholm. Det blev derfor nødvendigt at nedrive den af Erik Vasspyd opførte lade, og i 1709 byggedes derfor en agerrumslade til den større høst på de udvidede arealer. Eriksholm gik i arv til Niels Juels datter Vibeke, som giftede sig med sin slægtning generaløjtnant Gregers Juel, som blandt andet ejede Åstrup, Trudsholm, Kongsdal og Holbæk Slots ladegård.

Det synes som om dette par har bestræbt sig på at gøre noget ekstra ud af Eriksholm, idet fundne bygningsdele fra begyndelsen af 1700 tallet peger mod en modernisering af udsmykningerne, med sandstens ornamenten både udvendigt og indvendigt, idet der er fundet dele af dørgerichter til indramning af dørene, dele af store frugter og blomster-ranker til udsmykningen af facaderne, samt kamindele med tidstypiske profiler. Alle stykker der aldersmæssigt kan henføres til Vibeke og Gregers Juels ejertid.

Når der blev foretaget så mange ændringer på ladegården og på hovedbygningen, så må det have været fristende at gøre noget ved omgivelserne samtidigt, hvad der tilsyneladende også må være sket, idet beskrivelsen af Eriksholm i Erik Pontoppidans: »Den danske Atlas« fremhæver haveanlægget som: »Et af de importanteste her i landet«. Fig. 2 viser en haveplan over Eriksholms have fra 1860. Her ses endnu det meste af den haveplan, som allerede må have foreligget i 1700 tallet, dog med de ændringer den senere opførte hovedbygning har medført. Den første hovedbygning blev i 1788 erstattet af den nuværende, som smukt blev indføjet i ladegårdsanlægget af arkitekt C. F. Harsdorff. På det sted hvor de gamle bindingsværks bygninger havde ligget mod syd, skabtes et kik ud over Tempelkrogen. På billedet fig. 3 ses den nuværende hovedbygning fra sydvest, her vil det bemærkes, at maleriet må være udført relativt kort tid efter opførelsen af den nye hovedbygning, og at man øjensynligt endnu ikke har fået den idé at gennembyrde barokhavens klippede hække mod syd, for at skaffe den udsigt der er nu, noget der måske antyder at den mest yndede udsigt fra den gamle hovedbygning var mod øst, hvor der netop er en gennemgravning i terrænet og et frit udsyn mod vandet i den retning.

Ser man på planen fig. 2 ses i højre side en sø. Denne er en af en række på ialt 7 søer eller fiskedamme, som lå ved vestsiden af det daværende Eriksholm. Om søerne har været placeret netop her, som et led i en form for forsvar, eller om de kun er en form for udsmykning af området, er vanskeligt at bedømme, men vandgennemstrømningen har afvandet et område, hvor der tidligere har været en del kilder. På haveplanen fig. 2 ses endvidere i højre side en vejgennemføring igennem havens vestre del. Denne havegang støder ned til den gamle vej, der førte over engen og som bragte den kørende trafik til og fra ladegården.

Det kan være at denne skrå havegang er resterne af tilkørslen til det daværende Eriksholms hovedbygning, som således vil have passeret et smalt sted omgivet af vand, da der syd for den endnu eksisterende sø har været en lignende. Resterne af en stenkiste eller bro på det smalle sted tyder på muligheden af teorien. Ved indkørslen til datidens herregårde var der ofte hundehuse, som af og til kunne være murede små bygninger, adskillige steder eksisterer sådanne endnu, bl. a. på Åstrup. Under omlægningen af en rørledning lige før anden verdenskrig stødte

man på et rundt, muret fundament til en meget lille bygning. Diametren var for lille til at bygningen kunne være resterne af et tårn. Nationalmuseet forestod udgravningerne, og bygningen var så lille, at man dengang ikke rigtigt kunne se, at der havde været nogen grund til at lægge et så stort arbejde i et så lille rum. Bygningsresterne kan muligvis have været fra et af de hundehuse, der kan have været ved indkørslen.

Bygherren til den nye hovedbygning var storkøbmanden Hans Brinck Seidelin, som havde arvet faderens gamle handelshus i København, og videreførte dette med stor dygtighed. Faderen havde tillige oprettet et stamhus for sig og sine decendenter, det bestod af herregårdene Eriksholm, Holbæk Slots Ladegård og Hagedsted, sidstnævnte solgtes dog ret hurtigt fra. Mod syd havde man smykket den nye hovedbygning med en midtresalit af sandsten med prydvaser af samme materiale, og disse vaser flankerede den på midten stående figur, handelens gud Hermes. Denne figur blev senere taget ned, da man fjernede midtresalitten, og endte sine dage i den del af haven, hvor man på fig. 2 ser en lille voldgravs omkranset ø, kaldet marmorhaven.

I 1878 købte mine oldeforældre Eriksholm af boet efter kammerherreinde Holstein, som var død barnløs. Ejendommen købtes til deres yngste søn Carl William, som netop det år var fyldt atten. Ved købet besluttedes det at gøre haven offentlig tilgængelig, og samtidigt omgikkes man med planer om at ombygge hovedbygningen til et udseende, der harmonerede med samtidens fremherskende stil. Da min oldemor havde slægtninge på Åstrup og Tølløse, er det ikke umuligt at tænke sig, at hun har udset sig Eriksholm til en eventuel enkebolig, og ikke har villet bo ringere end sine naboer. Heldigvis blev disse planer ikke ført ud i livet, men haven blev åbnet med det nedslående resultat, at overstadige besøgende kastede til måls efter figurerne i marmorhaven, og efter kort tid var alt ødelagt.

Selve haveanlægget blev tilpasset tidens mere engelskprægede smag og fik sit strenge barokpræg afløst af snoede gange, fritstående trægrupper og partier med prydbuske. Enkelte af de lige linier blev dog bibeholdt, som det vil ses fig. 4, og langt de fleste eksisterer endnu, så mange at det uden vanskelighed ville være muligt at genskabe barokhaveanlægget, som ville være en pryd for stedet, ligesom det ville være en spændende turistattraktion for haveinteresserede.

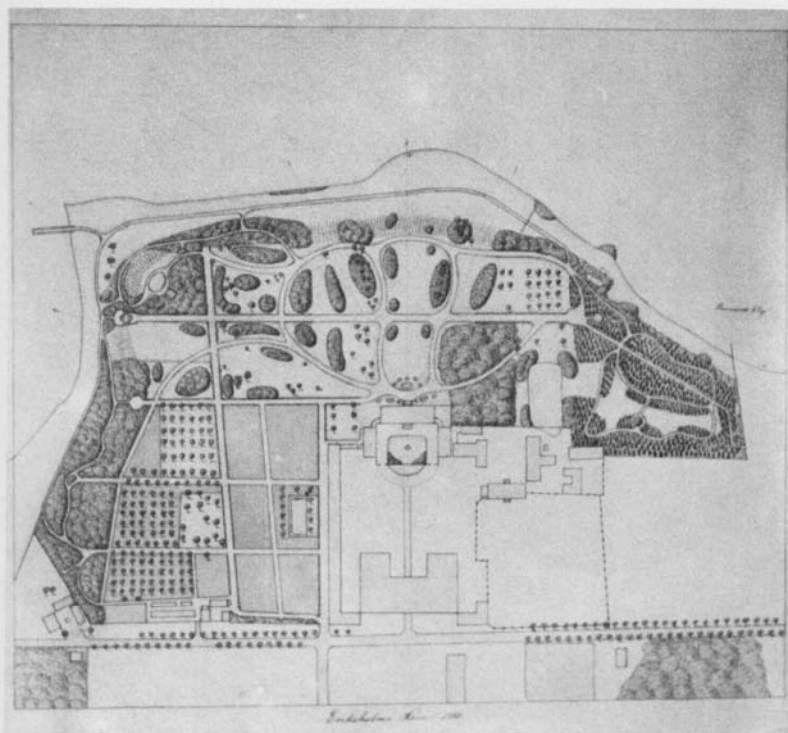

Fig. 4: Plan over Eriksholms have fra ca. 1870.

De mange havegange blev, igennem alle de år de eksisterede, revet ugentligt, og det var et tidskrævende arbejde, da det foregik med håndriver. Almindeligvis begyndte gartneren og hans hjælpere at skuffe gangene om fredagen, for at få eventuelt ukrudt bortluget, og så blev gangene revet om lørdagen, så de var fine til søndagen. Det hændte, at gartneren eller hans medhjælpere fandt noget i gruset under dette arbejde, oftest var det ting fra stenalderen, idet gruset til havegangene blev hentet i nærheden af en gammel køkkenmødding fra Ærtebølle-tiden, og det var ikke sjældent, at der dukkede mikrolitter og pilespidser op under arbejdet. Mere sjældent var det, at der kunne findes mønter, og da en gartner i begyndelsen af dette århundrede fandt mønten fig. 5, fik han lov til at beholde den, da museet skønnede, at den var så slidt og

Fig. 5: Fransk mønt fra 1792.

af en type, man allerede havde bedre eksemplarer af i forvejen. Mønten bærer kong Ludvig den Sekstendes portræt, og teksten »De franskes Konge« i stedet for det århundrede gamle »Frankrigs Konge«, samtidigt med årstallet 1792 og Jacobinerhuen på en omstående side, viser den, at den kom fra et dengang fjernt rige, præget af voldsomme omvæltninger. Hvem der har ejet mønten er det umuligt at gisne om, men dens udviskede præg er typisk for netop disse mønter og er ikke noget bevis på, at det har været et stykke, som ejeren har gået med i lommen i årevis, selvom den forekommer usædvanligt slidt.

Fig. 6 er ligeledes fundet under havearbejdet i Eriksholm have, den er sammensat af to mønter, en af sølv og en af kobber, de har antageligt været anvendt til vedhæng på en urkæde, da man i kanten kan spore en udvidelse i sammenføjningen, som om der har været fastgjort en øsken på dette sted.

Fig. 6: Vedhæng til urkæde, fremstillet af to sammensatte moner.

Litteraturhenvisninger:

- Erik Pontoppidans »Den danske Atlas«.
Danske herregårde. 1920.
Danske slotte og herregårde. 1943.
Traps »Danmark«.
Årsberetningen 1974-75. Museet for Holbæk og omegn.
Danmarks Adels Årbog.
Dansk Biografisk Lexikon.